

Aristotel, **RETORIKA**, preveo Marko Višić, Naprijed, Zagreb, 1989, XXXVII + 303 str.

Pojava prijevoda bilo kojeg Aristotelova djela u svakoj kulturnoj sredini predstavlja značajan događaj. Nema nikakva razloga da drugačije mislimo o *Retorici* koja je relativno nedavno objavljena u Naprijedovoj Filozofskoj biblioteci u prijevodu Marka Višića.

Upravo je trivijalno naglašavati da ovaj Aristotelov tekst predstavlja mnogodimenzionalno svjedočanstvo o mjestu i važnosti govorničke vještine i prakse u antičkoj Grčkoj; da je on, s jedne strane, proistekao iz predaristotelovske retoričke tradicije i da je odgovor velikog Stagiranina na tu tradiciju, te da je, s druge strane, segment njegove filozofske misli; da se njegova složena struktura za nas danas ukazuje kao prva zaokružena i konzistentna teorija govorništva koja je do nas doprla; da je za razumijevanje Ciceronovih ili Kvintilijanovih djela o retorici, kao uostalom i za poimanje svih sačuvanih antičkih i velikog dijela srednjovjekovnih priručnika i udžbenika govorništva, neophodno poznavati Aristotelov pristup. Sve su to dobro poznate činjenice, i one same, dakako, opravdavaju interes i filologa, i filozofa, i logičara, i lingvиста, i književnih teoretičara za aristotelovu *Retoriku*.

Možda je zanimljivije — u svjetlu recentnih lingvističkih orijentacija prema pragmatičnoj dimenziji jezične djelatnosti, dakle prema jeziku kao djelovanju — napomenuti kako se Aristotelov tekst može iščitavati i kao jedna od najranijih (uz Gorgiju) anticipacija pragmalingvističke, mada treba priznati da ovaj aspekt *Retorike* nije uvijek neposredno prisutan na površini već se mora ponekad tražiti u dubini složena Aristotelova sustava. Suvremenog čitaoca, osobito onog lingvistički obrazovanog, ali i onoga koji retoriku tradicionalno shvaća kao skup više-manje tehničkih uputa kako se jezik upotrebljava u govoru jav-

nog komuniciranja, takva čitaoca dakle, sadržaj *Retorike* može na prvi pogled uvelike iznenaditi.

Naime, veći je dio knjige u krajnjoj konsekvenciji posvećen logičkim, psihološkim i etičkim problemima, a o stilističkoj tematici (a stilistika se nerijetko smatra legitimnim nasljednikom retorike) i o jezičnoj upotrebi u užem smislu tog pojma zapravo Aristotel malo govori. Tek nam pažljivije čitanje otkriva da je grčkom misliocu kontekst govorenja — a on uključuje i slušaoca i njegova psihička stanja, i svijet, zajedno s njegovom etičkom dimenzijom, u kojem se i o kojem se govori — bar isto tolio važan kao i jezik i da tek u tom kotnekstu jezik postaje upravo ljudskim djelovanjem. Kad je jednom detektira, baš ova pluridimenzionalnost pristupa današnjem čitaocu Aristotelove *Retorike* postaje najinteresantnijom, a zacijelo i najinspirativnijom, posebno s pragmalingvističkog stajališta.

Naprijedovo je izdanje *Retorike* »sa starohelenskog preveo, studiju i komentare sačinio« Marko Višić. Studija je zapravo prevodiočev uvod od tridesetak stranica u kojem se ukratko govori o važnosti govorništva kod drevnih naroda uopće, zatim o počecima bavljenja retoričkom praksom kod Helena, te nešto opsežnije o teorijskom i praktičkom doprinosu sofista govorničkoj vještini. Osim toga Višić naglašava važnost Platonova pogleda na retoriku i relacije između Platona i Aristotela i u ovoj domeni, da bi ukazao na to koliko je Stagiranin zaslužan za konstituiranje retorike kao zasebne discipline, te da bi na kraju ukratko i pregledno razložio osnovni sadržaj Aristotelova djela. Riječ je, prema tome, o informativnom i korisnom tekstu za koji je jedino šteta što nije dopunjen iscrpnijim bibliografskim aparatom koji bi poslužio kao putokaz čitaocima sa širim ili dubljim interesima.

Komentari se sastoje od većinom kratkih bilježaka uz tekst prijevoda: sedamdeset stranica takvih bilježaka (a njih ima 580)

veoma su dobra nadopuna Aristotelovu djelu, i u njima je Višić nerijetko doista znalčki prikupio podatke iz najrazličitijih područja: čini mi se da su najkvalitetniji oni koji pojedine elemente *Retorike* smještaju u kontekst cjelokupnog Aristotelova učenja, pa se može samo požaliti što takvih bilježaka nema više ili što one koje postoje nisu ponekad opsežnije. Tome su pridodani Registar imena i Registar pojmova, koji olakšava pronalaznje mjesta posvećenog nekoj specifičnoj tematici.

Sam Višićev prijevod zanimljiv je zbog toga što pripada sasvim drugom polu od onoga koji bismo, bez ikakvih vrijednosnih konotacija, dakle jedino denotativno, mogli nazvati ladanovskim, a kojemu su danas filozofski orijentirani čitaoci Aristotela zacijelo skloniji. Naime, Ladanovi prijevodi (kao i sasvim nedavno izašao Talangin prijevod djela *O tumačenju*) teže za tim da Aristotelovu (ne samo terminološki determiniranu nego sveukupnu) leksiku prenesu u jezik—primamac jednoznačno i da — što je više moguće — očuvaju originalnu sintaktičku strukturiranost. Prvi zahtjev dovodi do upotrebe brojnih riječi koje su u hrvatskom u najmanju ruku neuobičajene a ponekad su i pravi neologizmi, dok drugi otežava razaznavanje strukture naše rečenice: ipak, takvu se postupku

ne može odreći točnost niti osebnost izraza.

Višićev je pristup bitno drugačiji. On se trudi da prijevodnu rečenicu učini, koliko je to uopće moguće kad se radi o Aristotelu, pristupačnom našem čitaocu. Zato je njegov izbor riječi, ako izumemo »ideoleksiku« poput *otmen* u ije-kavskoj varijanti, u principu zasnovan na uobičajenim i frekventnim jedinicama, a rečenice su sastavljene tako da su u golemom broju slučajeva čitljive. Ma koliko bih se lično opredijelio za ovakav način prevođenja, smatrajući da je komunikativnost bitna funkcija prijevoda, teško je ne zapaziti da se tako gubi na nekim mjestima na egzaktnosti, a da sintaktički plonazmi ponekad utječu na to da tekst prestaje biti semantički u potpunosti adekvatan. Premda ne mora biti točnim pokriateljem, usporedba opsega originala i prijevoda zacijelo svjedoči o proširenjima koja je prevodilac unio: 190 stranica originala prenijeto je u 220 prijevodnih stranica istog formata — riječ je, dakle, o razlici od otprilike 15%. Usprkos tome, svi će oni kojima je Aristotelova *Retorika* potrebna ili bar zanimljiva biti svakako zahvalni i prevodiocu—priredivaču i izdavaču što su objavili ovo njezino lijepo uređeno izdanje.